

Пономаренко О. Г.

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри бухгалтерського обліку та економічного контролю
Полтавського державного аграрного університету*

Ponomarenko Oksana

*Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Department of Accounting and Economic Control
State Agrarian University in Poltava*

ОБҐРУНТУВАННЯ ПОТРЕБИ ТА МОЖЛИВОСТІ ВДОСКОНАЛЕННЯ БУХГАЛТЕРСЬКОГО БАЛАНСУ

Анотація. Форма та процедурні підходи до генерації балансу досить жорстко регламентовані на нормативному рівні, тому повноцінні наукові дослідження обґрунтування потреби і можливостей удосконалення балансу залишаються малочисленими і актуальними. У статті проведено аналіз динаміки змін структури та номенклатури статей балансу та виявлено низку тенденцій, що негативно впливають на його інформаційний та аналітичний потенціал для задоволення потреб зацікавлених користувачів. Актуалізуються проблеми згортання статей балансу, розміщення статей у розділах, впливу переліку статей на можливість проведення повноцінного фінансового аналізу майнового стану, ліквідності, ділової активності. Беручи до уваги міру нормативної регламентації вмісту балансу, пропонуються додаткові рядки і показники для підвищення якості його як інформаційного забезпечення прийняття ефективних управлінських рішень користувачами звітності.

Ключові слова: баланс, стаття балансу, розділ балансу, актив, пасив, майновий стан, звітність.

Вступ та постановка проблеми. Комплект фінансової звітності як утілення «обличчя підприємства» відображає стан майна, зобов'язань і капіталу, фінансові результати усіх господарських операцій та подій, об'єднуючи їх за економічними характеристиками.

Ці структурні елементи називаються елементами фінансових звітів (активи, зобов'язання, власний капітал, стаття, доходи, витрати) [2, с. 20–23; 9].

Найбільш релевантно уявлення про майновий і фінансовий стан підприємства надає баланс.

Форма та процедурні підходи до генерації балансу досить жорстко регламентовані на нормативному рівні, тому повноцінні наукові дослідження обґрунтування потреби і можливостей удосконалення балансу залишаються малочисленими і актуальними.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Баланс як бухгалтерська дефініція існує вже понад 500 років. Історична ретроспектива свідчить, що термін «баланс» походить від латинського слова *bilanx*, що означає «двошальковий»; *bilanx* разом зі словом *libra* (терези) означало у римлян двошалькові терези (*libra bilanx*) [1]. Отже, змістовний акцент трактування термінології на рівновазі.

Як обліковий термін «баланс» має два трактування:

- рівність, рівновага двох підсумків протилежного значення, це проявляється у рахунках, відомостях і таблицях: рівність сум чи кількості доходів і витрат, дебету і кредиту, активу і пасиву;

- таблиця, що демонструє результат облікової реєстрації, майновий стан підприємства у грошовій оцінці за визначений часовий проміжок.

Відомий український учений-економіст О.П. Рудановський зробив спробу більш ґрунтовно визначити баланс, трактуючи його не просто як таблицю чи форму виразу результатів облікової реєстрації, а як сукупність конкретних властивостей господарства, притаманних йому реально незалежно від способів облікового відображення.

Такий баланс, підкреслює О.П. Рудановський, репрезентує для господарюючого суб'єкта сукупність усього обчисленого з такого, що підлягає грошовій оцінці.

Ураховуючи розмаїття видів балансів, у науковій літературі проведено їх класифікацію за цілою низкою ознак [3, с. 49–59].

За джерелами складання класифіковано інвентарні, книжні та генеральні баланси. Інвентарні баланси формувалися виключно на підставі повного опису інвентарю і були його скороченим та спрощеним викладом. Такі баланси виконувалися або з причин створення нового господарства на певній майновій основі, або через зміну господарством форми власності, або через запровадження більш раціональної системи обліку.

Книжні баланси формувалися на підставі записів у книгах, попередня перевірка яких за допомогою інвентаризації не проводилася. Такі баланси у давній фаховій літературі були поійменовані як пробні, попередні [10].

Генеральний баланс, що його як виняток заміняли інвентарні та книжні баланси, був синтезом того й іншого. Він складався за рік і лише на підставі опису інвентарю та пробного балансу.

За строками складання баланси групувалися у вступні, операційні, ліквідаційні.

Вступний баланс складався на момент створення підприємства і був переважно інвентарним.

Операційні баланси складалися періодично протягом року й охоплювали окремі аспекти (переважно виробництво) діяльності підприємства.

Ліквідаційний баланс складався на день початку ліквідації господарюючого суб'єкта, припинення ним свого існування. При цьому розрізняли поточні та завершальні ліквідаційні баланси.

Залежно від обсягу інформації баланси класифікували на прості, складні і зведені. У простому балансі відображали майновий стан (інколи динаміку) простого господарства без структурних підрозділів із самостійним обліком.

Складного балансу потребували складні господарства, що мали відділи, філії, які самостійно вели рахівництво.

За змістом баланси розрізняються як сальдові, оборотні, результатні, проміжні, шахові та порівняльні.

Шаховий баланс за змістом і статусом був динамічним балансом, бо він відображав як стан господарства на початок і кінець звітного періоду, так і рух майна.

При цьому обіги надавалися в розрізі кореспондуючих рахунків, що уможливлювало визначення економічного змісту операцій, оскільки зрозуміло було, звідки надійшла сума на рахунок і на що саме її було витрачено.

Шахові баланси є дуже наочними. Але їх використання виправдовує себе тільки на невеликих підприємствах, бо збільшення обсягу використовуваних рахунків обліку робить такі баланси громіздкими у практичній роботі.

Порівняльний баланс мав на меті порівняти статті звітного балансу з минулими періодами. Практика порівняння з попереднім звітним періодом збереглася й у сучасних балансових формах.

За формою найпоширенішими були двосторонні баланси, де ліворуч розміщувалися активи, а праворуч – пасиви.

Кожній видовій групі балансів були притаманні специфічні особливості, що безпосередньо пов'язані з джерелами, строками, способами, методами і технікою складання, підпорядкуванням підприємств, використанням даних балансів в управлінні. Така специфіка збереглася і донині.

Наукова спільнота та практики-обліковці після змін балансу 2013 р. у напрямі зближення з вимогами міжнародних стандартів фінансової звітності відзначають зниження інформаційного й аналітичного потенціалу балансу. Серед причин цього називають недосконалу класифікацію статей із метою включення до тих чи інших розділів; згортання кількості статей, що описують ті чи інші складники активів і пасивів. Тому слід розглянути можливості підвищення інформаційного потенціалу балансу засобами змін його форми й наповнення.

Метою даної роботи є визначення потреби та можливостей удосконалення балансу як елементу методу обліку та форми звітності на основі узагальнення наукових підходів до формування структурних елементів балансу.

Результати дослідження. Метою складання балансу згідно з нормативним забезпеченням є надання користувачам повної, правдивої інформації про фінансовий стан підприємства на звітний період для прийняття ефективних управлінсько-економічних рішень.

Структура балансу узгоджена з наявним планом рахунків. Між складниками балансу існує зв'язок, який зображується формулою: активи (А) = Зобов'язання (З) + Капітал (К).

Активи, згідно з нормативним визначенням, – це господарські засоби, контрольовані підприємством у результаті минулих подій, використання яких у майбутньому очікувано призведе до отримання економічних вигід.

Як видно, домінуючою ознакою поділу активів у бланку балансу є період перебування у господарському обороті та окремою інформаційною позицією виділяють необоротні активи й групи активів вибуття.

Інша частина балансу (пасиви) виокремлена як сума інформаційних позицій зобов'язань і капіталу, що представлені у чотирьох розділах.

Зобов'язання – це обов'язки підприємства чи відповідальність діяти певним чином. Їх також ідентифікують із боргами. Вони призводять у майбутньому до вилучення коштів підприємства і втрати економічної вигоди внаслідок прийнятих у минулих періодах обов'язків. За заздалегідь спрогнозованими строками погашення зобов'язань розрізняють поточні і довгострокові.

Власний капітал – це частина в активах підприємства, що залишається після вирахування зобов'язань.

Тобто величина власного капіталу буде більшою, якщо зобов'язання зменшуватимуться.

Джерелами утворення власного капіталу є: внески власників підприємства у розрізі груп активів; накопичення сум нерозподіленого прибутку; дооцінка необоротних активів.

Основним складовим структурним елементом балансу є стаття як неподільний показник у балансі, що характеризує окремий вид активів (активна стаття) або вид зобов'язань чи капіталу (пасивна стаття).

Балансова стаття може бути одноелементною, як «Основні засоби», «Статутний капітал», яка заповнюється за даними одного балансового рахунку, або багатеlementною, така як «Інші необоротні активи», «Інші довгострокові фінансові зобов'язання», для заповнення якої використовуються дані двох або більше балансових рахунків, субрахунків. Кожній балансовій статті привласнюється код рядка, причому з I кварталу 2013 р. коди в балансі стали чотиризначними.

У балансах підприємств України статті активу розташовують зверху вниз за ознакою зростання ліквідності. Найменш ліквідними є балансові статті необоротних активів.

Баланси з погляду зацікавлених користувачів мають складатися виходячи з конкретних інформаційних потреб. Щоб інформація, яка міститься в балансі, була зрозумілою користувачам, вона повинна відповідати певним якісним характеристикам: дохідливість, доречність, достовірність, порівнюваність.

Актуальним у науковій практиці і проблемним є вибір оцінки статей балансу підприємства.

Слід відзначити, що сьогодні значно згорнулася інформаційна наповненість статей щодо основних засобів: тепер інформація розкривається лише про їхню залишкову вартість без урахування вихідних цифр її формування. А саме вони дадуть змогу судити про функціональний стан цієї домінуючої частини матеріально-технічної бази підприємства, наприклад про рівень зношеності.

Також у сучасному бланку балансу знизився інформаційний потенціал статей про дебіторську заборгованість: вона розкривається одразу за чистою реалізаційною вартістю без надання зацікавленим користувачам уявлення про розмір резерву сумнівних боргів.

Водночас довгострокові біологічні активи відображаються за справедливою вартістю серед можливого спектру видів оцінок.

Запаси у ключі вимог П(С)БО відображаються у цілому без деталізації за їх видами, поточні біологічні активи зі складу запасів було виділено в окрему статтю. Векселі отримані окремо у балансі не деталізуються, і до скраду розділу з оборотними активами увійшли дані про витрати майбутніх періодів.

Кількість розділів пасиву балансу після 2013 р. скоротилася до чотирьох [8]: I. Власний капітал. II. Довгострокові зобов'язання і забезпечення. III. Поточні зобов'язання і забезпечення. IV. Зобов'язання, пов'язані з необоротними активами, утримуваними для продажу, та групами вибуття. У першому розділі пасиву балансу статті статутний та пайовий капітал було замінено зареєстрованим (пайовим) капіталом, інший додатковий капітал – капіталом у дооцінках, додатковий вкладений капітал – додатковим капіталом.

У другому розділі об'єднано дані про цільове фінансування та про забезпечення.

У третьому розділі пасиву змін набула структура статей щодо кредиторської заборгованості.

У четвертому розділі пасиву балансу тепер відображається вартість зобов'язань, які пов'язані з необорот-

ними активами, утримуваними для продажу, та групами вибуття.

Незважаючи на згортання статей, для збереження інформаційного потенціалу свого балансу підприємство може відобразити необхідну конкретній групі зацікавлених користувачів (кредитний комітет банку, інвестор тощо) інформацію у додаткових статтях.

Зміни у структурі та номенклатурі статей балансу спричинили прямий вплив на технологію визначення показників ліквідності підприємства.

Низка вчених обстоює позицію, що обов'язковою умовою адекватного відображення стану активів і пасивів буде генерація в системі балансу даних, пов'язаних з інтелектуальними ресурсами. Дефіцитом цих відомостей страждають не лише вітчизняні звітні форми, а й зарубіжні обліково-аналітичні системи.

Недоліком чинного бланку форми № 1 «Баланс» та класифікаційних ознак для активів також вважають класифікацію на «оборотні» та «необоротні». Науковці обґрунтовують зміну ознак поділу активів з урахуванням швидкості обертання на довгострокові та короткострокові оборотні (додаткова деталізація) [7, с. 61–64].

Також у наукових колах обговорюється видозміна «довгострокової дебіторської заборгованості» з її перетворенням на «дебіторську заборгованість від неопераційної діяльності».

Згідно з міжнародними стандартами фінансової звітності, зокрема МСБО 1 «Подання фінансових звітів», підприємствам надано більше свободи щодо вибору обов'язкових статей до відображення в балансі.

Однак не слід забувати, що застосування балансової політики є свідомим впливом на форму і зміст балансів для зниження розміру прибутку (прискорена амортизація і т. ін.) з метою зниження сум податкових баз та належних виплат дивідендів акціонерам.

«Прикрашання» даних балансу можуть відзначатися й потенційні одержувачі кредитів, і це ними досягається шляхом ліквідації резервів, завищеної оцінки готової продукції чи запасів сировини, відмови від формування резервного капіталу.

Також за інтерпретації розмірів балансових статей зацікавленим користувачам слід брати до уваги й різноманітність видів оцінок (методи), до прикладу різні класи основних засобів можна обліковувати або за собівартістю, або за переоціненими сумами (вимога МСБО 16 «Основні засоби») [8].

В оберненому порядку можна вилучати статті з балансу, якщо відображена в них інформація буде неістотною (не може вплинути на рішення зацікавлених користувачів фінансової звітності), а також якщо в попередньому звітному періоді вона теж не наводилася.

Досліджувана тема має особливості жорсткого регламентного забезпечення, тому пропозиції з удосконалення балансу можуть бути вирішені тільки на загальнодержавному рівні.

Наукові доробки свідчать, що, наприклад, С.Г. Мошенський обстоює думку про акцент на релевантності балансових даних [4–6]. Так, величина зареєстрованого капіталу в сумі як балансовий показник є значимою лише у момент реєстрації підприємства, далі кожного акціонера цікавить не номінал його акцій, а частка у прибутку об'єкта вкладення.

Тому виокремлення у балансі рядка 1425 «Неоплачений капітал» важко назвати релевантним. У рядку

1430 «Вилучений капітал» розкривається згідно з принципом обачності інформація про регулятив до капіталу зареєстрованого (статутного), а тому інформацію про вилучений неоплачений капітал у бланку балансу слід структурно пов'язати у статтях із зареєстрованим капіталом.

Рядок 1405 «Капітал у дооцінках» пасиву балансу несе серйозні ризики щодо можливості маніпуляцій оцінками й обліковими процедурами для «прикрашання» інформації про майновий стан, тому зацікавленим користувачам до змістовного наповнення такої статті слід ставитися з додатковою обережністю.

Для забезпечення дотримання економічних інтересів вкладників та учасників суб'єкта бізнесу доцільно до показника прибутку включати нові вписувані рядки, що інформуватимуть про напрями використання прибутку й зокрема про суми, які спрямовані на виплату дивідендів.

Також С.Г. Мошенський [4–6] рекомендує у додаткових рядках до балансу розкрити і два важливі аналітичні показники-характеристики капіталу: вартість власного капіталу у відсотках та прибутковість власного капіталу у відсотках. Передбачається також розшифровка порядку обчислення цих показників у дужках за кодами рядків балансу.

Такий порядок розкриття інформації у балансі про капітал, на думку наукової спільноти, і буде відповідати умовам та вимогам інформаційної економіки і реально репрезентуватиме фінансово-майновий стан підприємства.

Висновки. Здійснені узагальнення є підставою для формулювання низки пропозицій для суб'єктів бізнесу, що генерують свій баланс. Отже, під час його складання слід:

- посилити контроль за методикою складання та дотримання строків подання фінансової звітності на підприємстві, проводячи в установлені строки внутрішній аудит працівниками бухгалтерії;
- використовувати для внутрішніх потреб форми поквартальних шахових балансів, що прискорять й спростять інформаційне навантаження під час складання річного балансу;
- використовувати пристосовані трансформаційні таблиці для більш повного виконання вимог щодо перетворення балансу відповідно до МСФЗ (для підприємств, що звітують і за міжнародними стандартами);
- на теоретичному рівні, узагальнивши пропозиції науковців, слід розглянути можливість оптимізації переліку балансових статей. Зокрема, пропонується оптимізувати структуру інформаційних позицій щодо капіталу у балансі через введення у взаємозв'язку з вартісним виразом статей статутного (зареєстрованого) капіталу рядків про неоплачений і вилучений капітал; деталізувати статті балансу про прибуток, увівши інформацію про його використання, у тому числі й на виплату дивідендів. Також на увагу заслуговує пропозиція про введення до розділу І пасиву балансу вписуваних рядків з основними аналітичними показниками щодо капіталу: питома вага власного капіталу і прибутковість капіталу.

Урахування наданих рекомендацій підвищить інформаційну цінність балансу і сприятиме поліпшенню застосування інструментів аналізу для забезпечення адекватності оціночних критеріїв фінансового стану.

Список використаних джерел:

1. Бухгалтерський облік / В.О. Осмятченко, Т.І. Тесленко, О.М. Герасименко, Л.В. Титенко та ін. Київ : Простобук, 2017. 552 с.
2. Веріґа Г., Савро А. Проблемні аспекти трансформації фінансової звітності підприємств України відповідно до принципів МСФЗ. *Бухгалтерський облік і аудит*. 2010. № 9. С. 19–25.
3. Бухгалтерський облік : навчальний посібник / Т.В. Давидюк, О.В. Манойленко, Т.І. Ломаченко, А.В. Резніченко. Харків : Гельветика, 2016. 392 с.
4. Мощенський С.Г. Аналітична інтерпретація інформації бухгалтерського балансу для прийняття рішень інвесторами. *Бізнес-навігатор*. 2019. Вип. 2. С. 166–170.
5. Мощенський С.Г. Релевантність бухгалтерського балансу в інформаційній економіці. *Вісник Одеського національного університету. Серія «Економіка»*. 2017. Т. 22. Вип. 9. С. 122–126.
6. Мощенський С.Г. Таксономія активу бухгалтерського балансу для експрес-аналізу фінансового стану. *Причорноморські економічні студії*. 2017. Вип. 24. С. 249–254.
7. Панадій О.П. Наукові підходи до класифікації оборотних активів. *Облік і фінанси АПК*. 2011. № 4. С. 60–65.
8. Панасюк Т.П., Маленко М.В., Лободзинська Т.П. Порівняльний аналіз фінансових звітів країн світу за міжнародними та національними стандартами. *Економічний вісник НТУ «КПІ»*. 2017. Вип. 14. С. 182–189.
9. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо заповнення форм фінансової звітності : Наказ Міністерства фінансів України від 28.03.2013 № 433. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0433201-13#Text>.
10. Тігова Т.М., Селіверстова Л.С., Процюк Т.Б. Аналіз фінансової звітності : навчальний посібник. Київ : Центр навчальної літератури, 2012. 268 с.

References:

1. Osmjatchenko V.O., Teslenko T.I., Gherasymenko O.M., Tytenko L.V., Skorobaghach A.Je., Vavilov V.V. (2010) Bukhghaltersjkyj oblik [Accounting]. Kyiv: Prostobuk. (in Ukrainian)
2. Verigha Gh., Savro A. (2010) Problemni aspekty transformacii finansovoi zvitnosti pidpryjemstv Ukrainy vidpovidno do pryncypiv MSFZ [Problematic aspects of the transformation of the reporting of Ukrainian enterprises in accordance with the principles of IFRS]. *Bukhghaltersjkyj oblik i audy*, no. 9, pp. 19–25.
3. Davydjuk T.V., Manojlenko O.V., Lomachenko T.I., Reznichenko A. (2016) Bukhghaltersjkyj oblik [Accounting]. Kharkiv, Vydavnychyj dim «Gheljvetyka». (in Ukrainian)
4. Moshhensjkyj S.Gh. (2019) Analitychna interpretacija informacii bukhhaltersjkogho balansu dlja pryjnattja rishenj investoramy [Analytical interpretation of balance sheet information for investor decision making]. *Biznes-navighator*, vol. 2, pp. 166–170.
5. Moshhensjkyj S.Gh. (2017) Relevantnistj bukhhaltersjkogho balansu v informacijnj ekonomici [Relevance of the balance sheet in the information economy]. *Visnyk Odesjkogho nacionalnogho universytetu. Serija: Ekonomika*, vol. 22, no. 9, pp. 122–126.
6. Moshhensjkyj S.Gh. (2017) Taksonomija aktyvu bukhhaltersjkogho balansu dlja ekspres-analizu finansovogho stanu [Balance sheet asset taxonomy for express financial condition analysis]. *Prychornomorsjki ekonomichni studiji*, no. 24, pp. 249–254.
7. Panadij O.P. (2011) Naukovi pidkhody do klasyfikacii oborotnykh aktyviv [Scientific approaches to the classification of current assets]. *Oblik i finansy APK*, no. 4, pp. 60–65.
8. Panasjuk T.P., Malenko M.V., Lobodzysjka T.P. (2017) Porivnjajlnyj analiz finansovykh zvitiv krajin svitu za mizhnarodnymy ta nacionalnymy standartamy. [Comparative analysis of financial statements of the world according to international and national standards]. *Ekonomichnyj visnyk Nacionalnogho tekhnichnogho universytetu «KPI»*, no. 14, pp. 182–189.
9. Ministerstvo Finansiv Ukrainy (2013) Pro zatverdzhennja Metodichnykh rekomendacij shhodo zapovnennja form finansovoi zvitnosti [On approval of Methodical recommendations on filling in the financial reporting forms: 28.03. 2013 p. № 433]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0433201-13#Text>.
10. Tighova T.M., Seliverstova L.S., Procjuk T.B. (2012) Analiz finansovoi zvitnosti [Analysis of financial statements]. Kyiv: Centr navchalnoji literatury. (in Ukrainian)

ОБОСНОВАНИЕ ПОТРЕБНОСТИ И ВОЗМОЖНОСТИ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ
БУХГАЛТЕРСКОГО БАЛАНСА

Аннотация. Форма и процедурные подходы к генерации баланса достаточно жестко регламентированы на нормативном уровне, поэтому полноценные научные исследования обоснования потребности и возможностей усовершенствования баланса остаются малочисленными и актуальными. В статье проведен анализ динамики изменений структуры и номенклатуры статей баланса и выявлен ряд тенденций, негативно влияющих на его информационный и аналитический потенциал для удовлетворения потребностей заинтересованных пользователей. Актуализируются проблемы сворачивания статей баланса; размещения статей в разделах; влияния перечня статей на возможность проведения полноценного финансового анализа имущественного положения, ликвидности, деловой активности. Учитывая степень нормативной регламентации содержания баланса, предлагаются дополнительные строки и показатели для повышения качества его как источника информационного обеспечения для принятия эффективных управленческих решений пользователями отчетности.

Ключевые слова: баланс, статья баланса, раздел баланса, актив, пассив, имущественное положение, отчетность.

JUSTIFICATION OF THE NEED AND POSSIBILITIES OF IMPROVING
THE ACCOUNTING BALANCE

Summary. The form and procedural approaches to balance generation are quite strictly regulated at the regulatory level, therefore, full-fledged scientific studies substantiate the need and opportunities for improving the balance remain unaccounted for and relevant. The article analyzes the dynamics of changes in the structure and nomenclature of balance articles and identifies a number of trends that negatively affect its informational and analytical potential to meet the needs of interested users. The historical retro-

spective of scientific ideas about balance as a form of reporting and an element of accounting method is presented. Critical feature analysis for classification of balances by types is carried out. The problems of folding balance articles are actualized; placement of articles in sections; influence of the list of articles on the possibility of full financial analysis of property status, liquidity, business activity. Suggestions for optimization of balance sheets are given: introduction of specific additional articles or reduction of the list of existing ones. These proposals take into account the risks of reliability of reporting, since the application of a balance sheet policy is a conscious influence on the form and content of balances to underestimate the size of profit (accelerated depreciation, etc.), in order to underestimate the amounts of tax bases and proper payments of dividends to shareholders. Taking into account the measure of regulatory regulation of balance sheet content, additional lines and indicators are offered to improve the quality of it as an information support for the adoption of effective management decisions by users of reporting. For example, to ensure compliance with the economic interests of depositors and business entities, it is advisable to include new written lines that will inform about the directions of profit use and in particular about the amounts aimed at dividends payment.

Key words: balance, balance article, balance section, asset, passive, property status, reporting.